

СЕКЦІЯ 3 ПРАКТИКА ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ УКРАЇНИ

УДК 346.58

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Боднарчук О.Г., д. ю. н.,
доцент, професор кафедри господарського права та процесу
Університет державної фіскальної служби України
Боднарчук О.І., старший викладач
кафедри господарського права та процесу
Університет державної фіскальної служби України

У статті розглядаються питання, пов'язані із застосуванням юридичної відповідальності до суб'єктів господарювання за правопорушення в зовнішньоекономічній діяльності. Установлюється значення господарсько-правової відповідальності для здійснення зовнішньоекономічного зобов'язання належним чином.

Ключові слова: *відповідальність, відповідальність суб'єктів господарювання в зовнішньоекономічній діяльності, юридична відповідальність, господарсько-правова відповідальність, суб'єкти господарювання, зовнішньоекономічна діяльність.*

В статье рассматриваются вопросы, связанные с применением юридической ответственности к субъектам хозяйствования за правонарушения во внешнеэкономической деятельности. Устанавливается значение хозяйственно-правовой ответственности для осуществления внешнеэкономического обязательства надлежащим образом.

Ключевые слова: *ответственность, ответственность субъектов хозяйствования во внешнеэкономической деятельности, юридическая ответственность, хозяйственно-правовая ответственность, субъекты хозяйствования, внешнеэкономическая деятельность.*

Bodnarchuk O.H., Bodnarchuk O.I. GENERAL CHARACTERISTICS OF LEGAL RESPONSIBILITY OF SUBJECTS OF ENTREPRENEURSHIP IN THE FIELD OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY

The article addresses issues associated with the use of legal responsibility for entities for violations of foreign economic activity. Set values of economic and legal responsibility for foreign economic obligations properly.

Key words: *responsibility, responsible business entities in foreign economic activity, legal liability, economic and legal responsibility, entities, foreign economic activity.*

Постановка проблеми. Зовнішньоекономічна діяльність, через яку національна економіка країни взаємодіє з досить суперечливими світовими процесами, потребує ефективного державно-правового реагування. Серед засобів такого реагування важливе місце посідає правова регламентація господарсько-правової відповідальності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності – резидентів

і їх контрагентів – іноземних суб'єктів господарської діяльності [1]. Результати дослідження адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу свідчать, що виникла певна прогалина у праві, яка призвела до відсутності регулювання в деяких сферах діяльності, у тому числі й зовнішньоекономічній. Зокрема, «господарсько-правова відповідальність» не визначена

Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [2], що негативно впливає на розвиток економіки. Крім того, як аргумент зазначимо, що Конституцією України встановлено, що виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них (п. 22 ч. 1 ст. 92) [3, с. 25]. Отже, у переліку видів юридичної відповідальності, закріпленому Конституцією України, господарсько-правова відповідальність не вказана.

Зауважимо, що до прийняття Господарського кодексу (далі – ГК) України поняття господарсько-правової відповідальності залишалося дискусійним. Але водночас із прийняттям ГК України в розділі V введено поняття господарсько-правової відповідальності, що остаточно підтвердило правильність підходів до виділення такого виду юридичної відповідальності. Зокрема, у ст. 216 «Господарсько-правова відповідальність учасників господарських відносин» зазначено, що учасники господарських відносин несуть господарсько-правову відповідальність за правопорушення у сфері господарювання шляхом застосування до правопорушників господарських санкцій на підставах і в порядку, передбачених ГК України, іншими законами та договором [4, с. 85].

Мета статті полягає в тому, щоб, проаналізувавши правову природу господарсько-правової відповідальності, з'ясувати, яке значення вона має для здійснення зовнішньоекономічного зобов'язання належним чином.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі немає єдиної думки з приводу визначення видів відповідальності суб'єктів господарювання за правопорушення у сфері зовнішньоекономічної діяльності (далі – ЗЕД).

О. Бабак стверджує, що види та форми юридичної відповідальності суб'єктів ЗЕД, які передбачаються чинним законодавством і застосовуються контрагентами зовнішньоекономічного контракту (договору), не знайшли правового закріплення в ст. 33 Закону про ЗЕД. Оскільки

стрижневою галуззю законодавства, що регулює ЗЕД, є господарське законодавство, крім майнової форми відповідальності суб'єктів ЗЕД, має бути організаційно-правова, яка вже закріплена в ГК України [1, с. 148].

Потрібно відмітити, що до ознак та особливостей відповідальності суб'єктів господарювання в ЗЕД можна зарахувати такі:

1. Суб'єктами ЗЕД, що несуть відповідальність, передусім є резиденти. Санкції, що застосовуються до суб'єкта ЗЕД за скоєне правопорушення в ЗЕД, є засобами впливу у вигляді покарання.

2. Також такі санкції застосовуються й до іноземного суб'єкта господарської діяльності як захід запобігання скоєнню правопорушення або настанню інших негативних наслідків для всієї економіки країни загалом (ідеться про спеціальні санкції, які застосовуються у вигляді тимчасового зупинення ЗЕД, коли проведення певних дій суб'єктів ЗЕД може завдати шкоди національній економічній безпеці). Особливість відповідальності полягає ще в тому, що її застосування в ЗЕД передбачає несприятливі майнові (штраф) або організаційно-примусові (зупинення ЗЕД) наслідки для суб'єкта, який не скоює правопорушення.

3. Відповідальність суб'єктів ЗЕД за порушення господарського законодавства, що регулює ЗЕД, є господарсько-правовою. Застосовується досліджена категорія як за протиправні дії суб'єктів ЗЕД, так і за їхню бездіяльність, що, згідно із законами України, у певних випадках вважається правопорушеннями.

4. Відповідальність у ЗЕД реалізується через застосування господарських санкцій, що закріплюються та самостійно обираються сторонами в зовнішньоекономічному контракті, а також через адміністративно-господарські санкції з боку держави. Особливість в Україні полягає в тому, що вона встановлюється не тільки за порушення законів України, які регулюють зовнішньоекономічну й пов'язану з нею діяльність, а й за порушення своїх зобов'язань, що впливають із контрактів, тільки на умовах і в порядку, визначених законами України. Тобто відповідаль-

ність суб'єктів ЗЕД регулюється не тільки законами України, а й нормами міжнародних угод (конвенцій) або законами іншої країни, які підлягають застосуванню відповідного зовнішньоекономічного договору згідно з правилами комерційної торгівлі [5, с. 153–154].

Суб'єкти господарювання в ЗЕД несуть відповідальність у видах і формах, передбачених ст. ст. 33 і 37 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [2], зокрема ст. 33 зазначає майнову та кримінальну відповідальність. У ГК України [3, с. 85–97] (розділ V «Відповідальність за порушення у сфері господарювання») питанням відповідальності присвячені глави: 24 «Загальна відповідальність учасників господарських відносин», 25 «Відшкодування збитків у сфері господарювання», 26 «Оперативно-господарські санкції», 27 «Адміністративно-господарські санкції» та 28 «Відповідальність суб'єктів господарювання за порушення антимонопольно-конкурентного законодавства».

На нашу думку, необхідно звернути увагу на те, що особливість відповідальності суб'єктів ЗЕД і їхніх іноземних контрагентів в Україні полягає в тому, що вона встановлюється не тільки за порушення законів України, які регулюють зовнішньоекономічну й пов'язану з нею діяльність, а ще за порушення своїх зобов'язань, що випливають із контрактів, тільки на умовах і в порядку, визначених законами України. Важливим є той факт, що відповідальність суб'єктів ЗЕД регулюється не тільки законами України, а й нормами міжнародних угод (конвенцій) або законами іншої країни, які підлягають застосуванню відповідного зовнішньоекономічного договору згідно з правилами комерційної торгівлі [6].

Так як Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» і ГК України не містять поняття «відповідальність» суб'єктів господарювання, тому, щоб визначити її сутність, проаналізуємо наукові дослідження.

Відповідальність – це необхідна умова будь-якого договору й захід економічного покарання за негативні наслідки господарювання. Її відсутність у зако-

ні, іншому нормативному акті, договорі знижує та нівелює гарантію їх реалізації [7, с. 82; 8, с. 281; 9, с. 10]. Професійно розроблена, економічно обґрунтована й закріплена в господарському договорі відповідальність забезпечує та гарантує правомірні дії контрагентів, ефективність економіки й отримання доходів, зміцнює правопорядок у господарюванні [7, с. 82; 8, с. 281; 9, с. 10].

Зауважимо, що проблему категорії «відповідальність» розглядають у різних сферах людського буття, наприклад, у соціальній. Зокрема, важливим видом соціальної відповідальності в державному управлінні є юридична відповідальність – необхідний у сучасних умовах засіб забезпечення нормального життя суспільства та його реакції на порушення життєво важливих суспільних відносин [10, с. 526].

Тому для визначення відповідальності суб'єктів господарювання в ЗЕД треба зосередитися на тлумаченні юридичної відповідальності, яка повною мірою підпадала б під зміст категорії, що досліджується. Інститут юридичної відповідальності є невід'ємним складником у правовій системі кожної країни, відіграє в ЗЕД значну роль. Але в науковій літературі немає єдиної думки щодо визначення юридичної відповідальності суб'єктів господарювання за правопорушенням у сфері ЗЕД.

Зокрема, в теорії права одні автори визначають юридичну відповідальність як реалізацію заходів державного примусу [11, с. 16]; інші – як обов'язок зазнати певних негативних наслідків [12, с. 45]; треті – як обов'язок відповідати за свої протиправні дії [13, с. 112].

Юридична відповідальність за неправомірні дії у сфері правових відносин під час здійснення ЗЕД – відповідальність, яка застосовується в особливому процесуальному порядку до суб'єктів неправомірних дій у сфері ЗЕД із застосуванням засобів державного примусу, передбачених санкцією міжнародних і національних норм права [14, с. 339].

Потрібно зазначити, що наведені визначення не підлягають повною мірою під відповідальність у ЗЕД, так як автори

наголошують на примусі з боку держави. У ЗЕД заходи для здійснення зовнішньоекономічного зобов'язання застосовуються не тільки на основі актів державних органів, а також стороною за договором (контрактом).

О. Бабак зазначає, що відповідальність суб'єктів господарювання в ЗЕД – це настання негативних майнових і/або організаційно правових наслідків для суб'єкта ЗЕД під час здійснення правопорушення в ЗЕД або за проведення дій, які можуть завдати іншу шкоду господарському функціонуванню держави, що встановлюються законами України та застосовуються державними органами або сторонами в зовнішньоекономічному контракті [5, с. 154].

Господарсько-правова відповідальність – поняття вужче, ніж поняття відповідальності за правопорушення у сфері господарювання (якщо виходити з широкого розуміння господарювання й відповідного кола суб'єктів, задіяних у ньому, то відповідальність у цій сфері може бути й цивільною, й адміністративною, і кримінальною, на що в низці актів господарського законодавства є прямі вказівки), тому господарсько-правову відповідальність, на думку В. Щербини, потрібно розглядати як окремий, спеціальний вид відповідальності, що застосовується за господарські правопорушення як один із видів правопорушень у сфері господарювання [15, с. 10].

В. Коростей вважає, що господарсько-правова відповідальність є як покаранням, так і стимулювальним засобом забезпечення виконання умов законів, інших нормативних актів і договорів. На думку вченого, було б корисно в ГК України передбачити разом із заходами покарання й матеріальні стимули, що заохочують своєчасне виконання, наприклад, договорів і контрактів. Сторони в договорі могли б закріпити, що постачальник або одержувач має право заохочувати один одного за стабільне та якісне виконання умов договору у вигляді заохочувальних оперативних-господарських заходів [7, с. 87].

Господарсько-правова відповідальність – це обов'язок суб'єктів господарювання понести економічне покарання за господарське правопорушення, що означає невиконання умов законів, інших нормативних актів договорів [7, с. 80; 8, с. 278–279]. Відтак підставою господарсько-правової відповідальності учасників господарських відносин є вчинення ними правопорушень у сфері господарювання.

Сутність господарсько-правової відповідальності пояснюється тим, що вона за формою є правовою, а за змістом – економічною [7, с. 80; 8, с. 279].

За змістом господарсько-правова відповідальність переважно є матеріальною й застосовується у формі певної системи майнових (економічних) санкцій, передбачених або дозволених нормами господарського законодавства. У такому разі суб'єкти господарювання (як господарські організації, так і громадяни-підприємці) несуть лише матеріальні витрати як відповідальність (примусові виплати, неодержання належних сум, зменшення майна внаслідок відшкодування збитків тощо) [15, с. 11].

Висновки. Ми підтримуємо думку вчених, які пропонують унести зміни в чинне законодавство України, зокрема в Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність», у частині видів і форм відповідальності в ЗЕД, виділивши разом із кримінальною господарською та адміністративною відповідальністю за порушення прав суб'єктів на власність і здійснення підприємницької діяльності без належного її оформлення та порушення законодавства [1, с. 148]. Унесення таких змін до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» значно зміцнить законність у сфері здійснення ЗЕД і правозастосовної діяльності органів, які здійснюють контроль за цією діяльністю. Запропоновані зміни й доповнення чітко окреслюють види відповідальності й дають можливість державним органам більш конкретно та дієво запобігати правопорушенням у сфері ЗЕД і вести боротьбу із цими правопорушеннями [16].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабак О. Основні види відповідальності суб'єктів господарювання у зовнішньоекономічній діяльності / О. Бабак // Господарське право. – 2009. – № 40. – С. 144–148.
2. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16.04.1991 № 959-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1994. – № 40. – С. 364.
3. Конституція України: із змінами, внесеними згідно із Законом № 2222-IV від 08.12.2004 р. – К. : Велес, 2006. – 48 с.
4. Господарський кодекс України: чинне законодавство України зі змінами доповненнями станом на 14 січня 2014 р. (відповідає офіційному текстові). – К. : Центр учбової літератури, 2014. – 156 с.
5. Бабак О.А. Особливості юридичної відповідальності у зовнішньоекономічній діяльності / О.А. Бабак // Університетські наукові записки. – 2009. – № 3(31). – С. 149–154.
6. Бабак О.А. Юридичні акти, за якими притягують до відповідальності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності / О.А. Бабак // Матеріали ІІІ Міжнародного наукового інтернет-конф. «Інновації та традиції в сучасній науковій думці» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.intkonf.org/babak-o-a-yuridichni-akti-za-yakimi-prityaguyut-do-vidpovidalnosti-subektiv-zovnishnoekonomichnoyi-diyalnosti/>.
7. Коростей В.І. Трансформація правового регулювання господарської діяльності суб'єктів економіки : [короткий курс лекцій] / В.І. Коростей. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2008. – 150 с.
8. Коростей В.І. Трансформация системы правового регулирования хозяйственной деятельности: проблемы, реализация, перспективы : [монография] / В.И. Коростей. – Донецк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2008. – 321 с.
9. Коростей В.І. Возмещение убытков в хозяйственной сфере: трудности возмещения и их преодоление : [курс лекций] / В.И. Коростей. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2011. – 158 с.
10. Малиновський В.Я. Державне управління : [навчальний посібник] / В.Я. Малиновський. – 3-тє вид., перероб. та допов. – К. : Атіка, 2009. – 608 с.
11. Юридична відповідальність: проблеми виключення та звільнення / [кол. авт.] ; під. ред. Ю.В. Бауліна. – Донецьк : ПП «ВД «Кальміус», 2013. – 424 с.
12. Аземша І.Б. Особливості формування інституту юридичної відповідальності в Україні / І.Б. Аземша // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 2. – С. 44–47.
13. Иванов А.А. О понимании юридической ответственности / А.А. Иванов // Вектор науки ТГУ. – 2010. – № 1(11). – С. 110–113.
14. Зінь Е.А. Основи зовнішньоекономічної діяльності / за ред. Е.А. Зіня. – К. : Кондор, 2009. – 432 с.
15. Щербина В. Господарсько-правова відповідальність: галузевий підхід, особливості застосування та напрями подальших наукових досліджень / В. Щербина // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. – 2013. – № 3 (97). – С. 10–15.
16. Белова О.І. Особливості визначення відповідальності за правопорушення у сфері зовнішньоекономічної діяльності / О.І. Белова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/11304/%C1>.